

УДК: 342. 951

DOI: 10.31891/2307-5740-2020-288-6-53

ПУДРИК Д. В.,
КВІЛІНСЬКИЙ О. С.,
НАЗАРЕНКО А. П.
Сумський державний університет

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДЕМОГРАФІЧНО-МІГРАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

У статті визначено основні соціальні, економічні характеристики міграційних процесів в національній економіці. Систематизовано основні причини витоку вітчизняних трудових ресурсів до країн ЄС. Встановлено, що не сприятливий бізнес-клімат та наявні політичні дисбаланси провакують відтік підприємців із України. Крім цього, порівняно з країнами ЄС Україна відстає за рейтинговими значеннями світових індексів Easy Doing Business та Human Development. Авторами проаналізовано міждержавний міграційний рух за областями України та встановлено, що прикордонні області до країн ЄС мають від'ємний міграційний рух. Визначено вікову та гендерну структуру міграційного середовища в Україні та країнах ЄС. На основі компаративного аналізу систематизовано основні причини міграційного руху у розрізі гендерного фактору. Обґрунтовано, що для України необхідно провадити соціально-економічні політики з метою забезпечення соціальних гарантій висококваліфікованим трудовим ресурсам, створення привабливих для іммігрантів освітніх та стипендіальних програм із метою залучення висококваліфікованих молодих трудових ресурсів. Іншим стратегічним напрямом є формування сприятливого бізнес-клімату з метою утримання наявних та залучення в країну нових підприємців. Формування позитивного бізнес-клімату забезпечить створення нових робочих місць у країні з заробітною платою на середньоєвропейському рівні.

Ключові слова: міждержавна міграція, гендерна структура, вікова структура, трудові ресурси, інтелектуальний капітал.

D. PUDRYK,
O. KWULINSKI,
A. NAZARENKO
Sumy State University

CURRENT TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE DEMOGRAPHIC AND MIGRATION ENVIRONMENT OF UKRAINE AND EU

The instability of the national economy and the opening of borders with the European Union have provoked the intensification of international mobility of labor resources from Ukraine to the countries of the European Union. According to official reports of the State Statistics Service of Ukraine, the introduction of visa-free regime with the European Union in 2017 led to a gradual annual increase in international migration by almost 200% compared to 2016, 19.9% in 2018 compared to 2017, by 10.5% in 2019 compared to 2018. At the same time, the global pandemic COVID19 limited the mobility of the population, including interstate. Thus, in 2020, the volume of interstate emigrants in Ukraine decreased by 28.6%.

The paper identifies the main social and economic characteristics of migration processes in the national economy. The main reasons for the leakage of labour resources from Ukraine to the EU countries are systematised. It has been established that the unfavourable business climate and existing political imbalances provoke the outflow of entrepreneurs from Ukraine. In addition, Ukraine lags the rating values of the world indices Easy Doing Business and Human Development compared to EU countries. The authors analysed the international migration movement in the regions of Ukraine and found that the border regions to the EU countries have a negative migration movement. The age and gender structure of the migration environment in Ukraine and EU countries is determined. Based on the comparative analysis, the leading causes of the migration in terms of gender are systematised. It is substantiated that for Ukraine, it is necessary to conduct socio-economic policies to provide social guarantees for highly qualified labour resources and create attractive for immigrants educational and scholarship programs to attract highly qualified young labour resources. Another strategic direction is to create a favourable business climate to retain existing and attract new entrepreneurs to the country. Creating a favourable business climate could ensure new jobs in a country with a salary at the Central European level.

Key words: international migration, gender structure, age structure, labour resources, intellectual capital.

Вступ. Нестабільність національної економіки, відкриття кордонів з Європейським Союзом спровокували інтенсифікацію міжнародної мобільності трудових ресурсів із України до країн Європейського Союзу. Відповідно до офіційних звітів Державної служби статистики України [1], то введення безвізового режиму з країнами Європейського Союзу у 2017 році обумовило поступове щорічне зростання міжнародної міграції майже на 200% порівняно з 2016 роком, на 19,9% у 2018 році порівняно з 2017 роком, на 10,5% у 2019 році порівняно з 2018 роком. При цьому світова пандемія COVID19 обмежила мобільність населення, у тому числі міждержавну. Так, у 2020 році обсяг міждержавних емігрантів в Україні знизився на 28,6%.

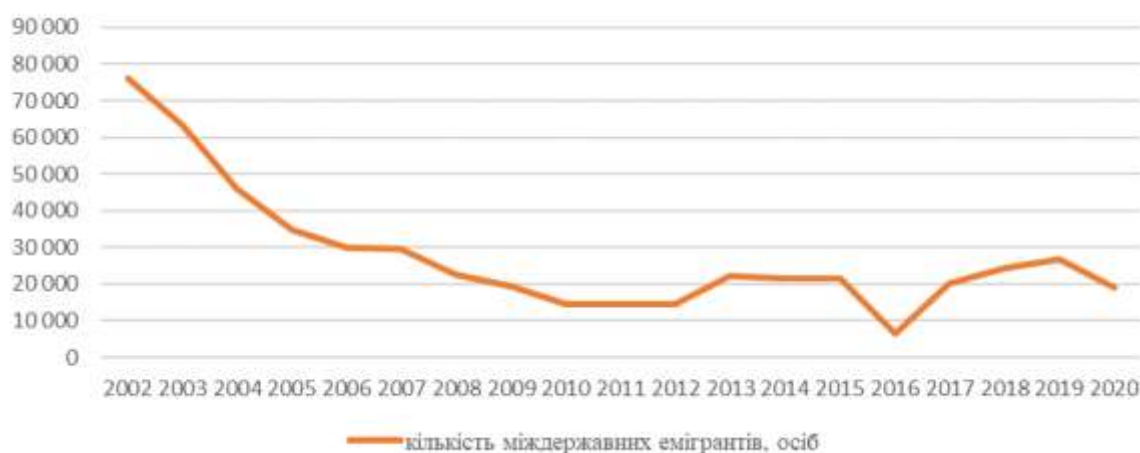

Рис. 1. Динаміка міждержавних емігрантів за 2002-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних [1]

Слід зазначити, що основними причинами еміграції вітчизняних громадян обумовлено несприятливим бізнес-кліматом, низьким рівнем якості життя та освіти, високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати тощо. Крім цього, прийнята урядом країни Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року [2] потребує оновлення та корегування відповідно до сучасних соціо-еколого-економічних та політичних викликів в країні.

Аналіз останніх досліджень. Результати дослідження наукового доробку у сфері управління міграційними процесами свідчать, що найбільш цитована праця за базою даних Scopus Старк О. [10] присвячено визначенню детермінант мінімізації деривації за рахунок формування позитивного клімату в країні для трудових мігрантів. У працях [6, 7] науковці досліджують специфіку управління трудовими мігрантами у 21 столітті. Вчені Шмук Б. та Радель С. [9], Гюго Г. [3], Піпер Н. [8], Джеймс А. Тайнер [5]. Систематизація результатів щодо ТОП-10 вчених, які досліджують питання міграційних процесів за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Scopus представлено у таблиці 1.

Таблиця 1

ТОП-10 вчених, що досліджують питання міграційних процесів за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Scopus

Вчений	Кількість процитованих документів	Кількість
Старк о.	8	1313
Магуайр дж.	5	315
Мартін п.	10	208
Шмук б.	7	199
Радель к.	6	199
Каур а.	9	158
Гюго г.	5	152
Пайпер н.	8	146
Тайнер дж.	5	145
Агаджанян в.	7	108

Джерело: побудовано авторами [10, 6, 7, 9, 3, 8, 5]

На рисунку 1 представлено візуалізаційну карту наукових альянсів із дослідження міграційних процесів за географічним виміром.

Слід відмітити, що серед досліджуваної вибірки публікацій вчені з США та Австралії найчастіше публікують сумісні результати дослідження з питань управління міграційними процесами. Наступним науковим альянсом є вчені з Великобританії та Італії. При цьому низка вчених із таких країн як Польща, Канада, Нідерланди, Індонезія та Індія віддають перевагу вивченню національних проблем управління міграційними процесами.

Результати дослідження свідчать, що найбільшу кількість цитувань мають вчені з University of California (США) – 142 цитування та Institute of Mountain Hazards and Environment (Китайська Народна Республіка) – 133 цитування. ТОП-5 наукових інституцій, що досліджують питання міграційних процесів за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Scopus представлено у таблиці 2.

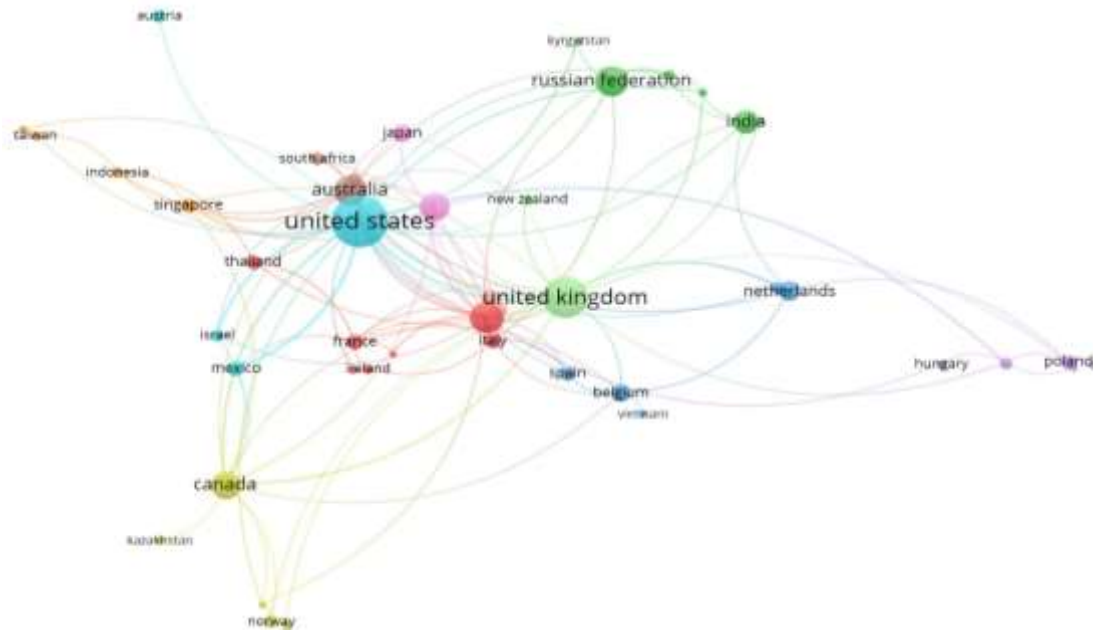

Рис. 2. Візуалізаційна карта наукових альянсів з дослідження міграційних процесів за географічним виміром
Джерело: побудовано авторами.

Таблиця 2

ТОП-10 вчених, що досліджують питання міграційних процесів за кількістю цитувань у наукометричній базі даних Scopus

Установа	Кількість процитованих документів	Кількість цитувань
University of california, united states	6	142
Institute of mountain hazards and environment, chinese academy of sciences, china	6	133
National university of singapore, singapore	6	60
European trade union institute, belgium	5	25
Radboud university nijmegen, netherlands	7	18

Джерело: побудовано авторами.

Результати со-occurance аналізу дозволили виокремити основні наукові патерни при дослідженні питань міграційних процесів. Так, виявлено 5 взаємопов'язаних між собою кластерів наукових патернів (рисунок 3).

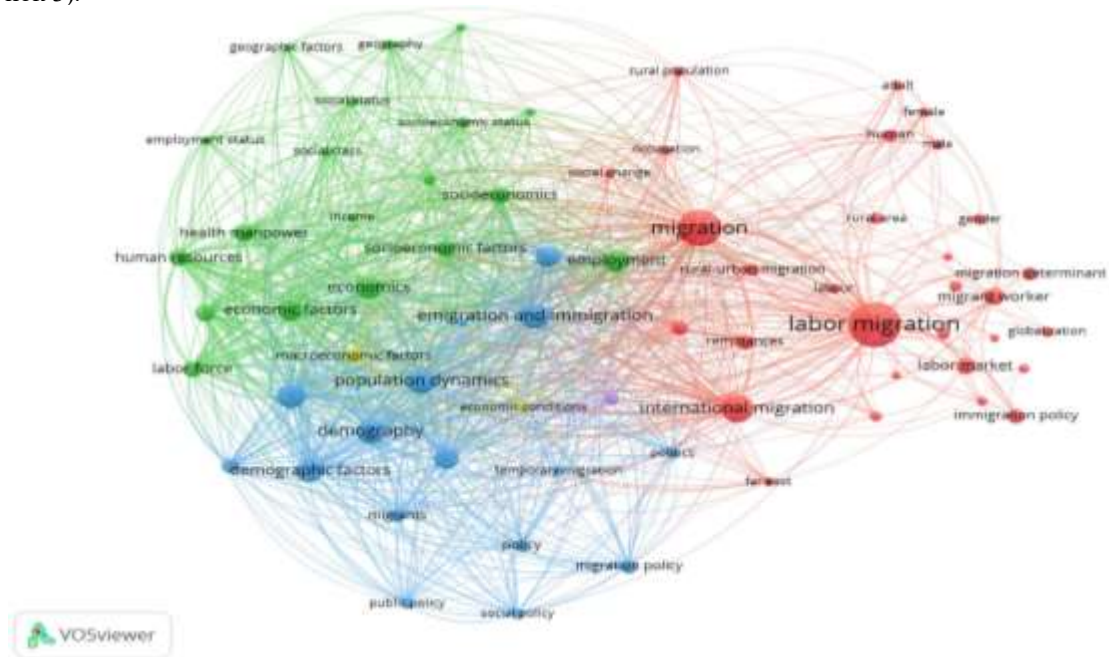

Рис. 3. Візуалізаційна карта кластеризації наукових патернів із дослідження питань управління міграційними процесами
Джерело: побудовано авторами.

Серед аналізованих кластерів найбільший є червоний кластер, що об'єднує такі аспекти вивчення проблем управління міграційними процесами: трудова міграція, ринок трудових ресурсів. Зелений кластер зорієнтований на дослідження соціо-еколого-економічних та політичних факторів, що впливають на міграційні процеси в країні. Наступним кластер – синій, що сфокусований на дослідженнях з міграційної політики країни, демографічного та географічного профілю мігрантів, факторів, що інтенсифікують міграційні процеси тощо. Два невеликих кластери (жовтий та пурпурний) перетинають всі інші кластери та сфокусовані на дослідження макроекономічних параметрів, що впливають на мобільність суспільства.

Враховуючі вищенаведені результати, метою статті є аналіз демографічно-міграційного середовища в Україні та країнах ЄС з метою подальшого виявлення релевантних детермінант підвищення ефективності державної міграційної політики.

Результати дослідження. Слід відмітити, що обсяги відтоку та притоку висококваліфікованих кадрів у першу чергу впливає соціо-економічний клімат у країні. Відповідно до рейтингу Easy Doing Business (відображає привабливість бізнес-середовища країни) позиції України у 2019 році зміцнились порівняно з 2015 роком. При цьому Україна значно відстає за рейтинговим значенням від середньоєвропейського значення. Динаміка індексу Easy Doing Business в Україні та країнах ЄС за 2015–2019 рр. представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Динаміка індексу Easy Doing Business в Україні та країнах ЄС за 2015–2019 рр.

КРАЇНА	2015	2016	2017	2018	2019
<i>Європейський Союз</i>	75,24455	75,6326	75,84997	76,0255	76,21642
Данія	84,50938	84,59517	84,5806	85,17028	85,28856
Норвегія	81,83183	82,35614	82,65956	82,91579	82,62729
Швеція	81,63208	82,15071	82,17491	82,01848	81,99155
Литва	78,99313	79,21677	80,63462	80,95864	81,61948
Австралія	80,38389	80,22369	80,76007	80,70552	81,21506
Естонія	80,53864	80,7042	80,76691	80,79339	80,61685
Латвія	79,13397	80,59931	79,99279	80,31973	80,28054
Фінляндія	80,10477	80,09777	79,98436	80,04165	80,17834
Німеччина	79,5005	79,5543	79,34962	79,34794	79,71004
Ірландія	79,79674	80,10484	80,10187	79,58999	79,57614
Ісландія	78,97419	79,00524	78,99464	79,011	78,96154
Австрія	78,81665	78,85646	78,70694	78,73995	78,74549
Іспанія	75,92621	77,63075	77,62772	77,69995	77,93588
Франція	76,14755	76,25038	76,01011	76,77957	76,80465
Швейцарія	76,42844	76,42092	76,60784	76,61632	76,61864
Словенія	74,71274	74,41048	76,39486	76,4142	76,51751
Португалія	76,36078	76,66433	76,50889	76,44344	76,46616
Польща	76,93009	77,68044	77,85723	76,93317	76,38122
Чеська Республіка	76,10923	76,38834	76,42162	76,322	76,34054
Нідерланди	75,5221	75,57281	76,08463	76,09693	76,10376
Сербія	69,96245	73,27635	73,75306	73,92341	75,65345
Словацька Республіка	74,84151	75,03118	75,15124	75,445	75,58542
Бельгія	72,42806	72,4092	72,18146	74,74503	74,98904
Молдова	71,39344	72,5204	72,72602	73,12546	74,39091
Чорногорія	70,60633	71,22233	73,84108	73,70804	73,81891
Хорватія	71,35304	72,15494	72,60762	72,95462	73,62096
Угорщина	71,06578	71,3825	72,6828	73,23963	73,41584
Румунія	72,72233	72,85135	73,04132	72,51292	73,3332
Італія	71,68638	71,82565	73,19206	73,04291	72,85055
Болгарія	72,46018	71,59242	71,69407	71,80724	71,97405
Україна	64,18277	65,41773	68,08579	69,07387	70,2106
Люксембург	69,15342	69,1733	69,58844	69,58703	69,6031
Греція	66,92296	67,08976	67,11485	67,40997	68,42391

Джерело: сформовано авторами на основі даних [12].

За Human Development Index, що відображає рівень людського розвитку за трьома вимірами: якість життя, стандарти життя та якість освіти, порівняно з 2014 роком у 2015 році Україна знизилася свої позиції. При цьому за 4 роки в Україні майже не відбулось змін рівня даного індексу: 0,765 у 2015 р. та 0,779 у 2019 році. Динаміка Human Development Index для України за 1990-2019 рр. представлено на рисунку 4.

Узагальнення результатів компаративного аналізу свідчать, що майже всі країни ЄС мають значення вище мінімальної межі дуже високого рівня за даним індексом. Це у свою чергу обумовлює міграцію інтелектуального капіталу з України до країн ЄС.

Рис. 4. Динаміка Human Development Index для України за 1990-2019 рр.

Джерело: побудовано авторами [Помилка! Джерело посилання не знайдено.].

Результати аналізу статистичних звітів щодо коефіцієнту міграційного руху населення по регіонах України у 2019 році свідчать про нерівномірність обсягів міграційних потоків, а також зростання кількості емігрантів у деяких областях України (табл. 4).

Таблиця 4

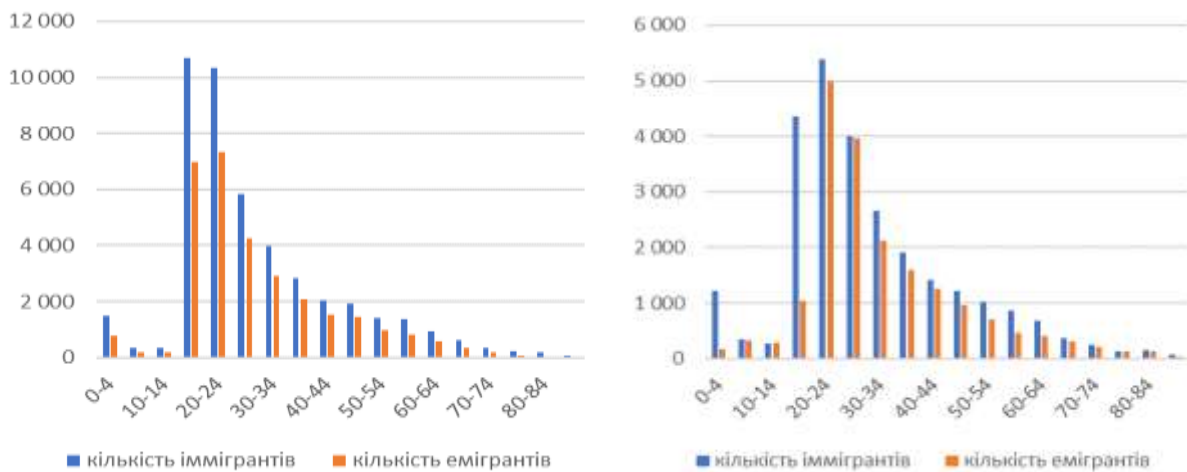
Міграційний міждержавний рух населення у 2019 році за областями України

Область	Міграційний приріст, скорочення (-)	Область	Міграційний приріст, скорочення (-)
Вінницька область	2,6	Полтавська область	6,1
Волинська область	-3,7	Рівненська область	-8,4
Дніпропетровська область	3,2	Сумська область	5,3
Житомирська область	2,1	Тернопільська область	6,8
Закарпатська область	-2,0	Харківська область	11,4
Запорізька область	3,0	Херсонська область	-0,6
Івано-Франківська область	-0,4	Хмельницька область	2,7
Київська область	9,3	Черкаська область	0,2
Кіровоградська область	1,0	Чернівецька область	2,8
Львівська область	-0,2	Чернігівська область	0,0
Миколаївська область	4,0	м.Київ	14,7
Одеська область	22,5	Всього по країні	5,1

Примітка: розраховано на 10000 осіб наявного населення.

Джерело: сформовано на основі даних [1].

Зазначимо, що найбільша кількість емігрантів припадає на осіб у 15-24 роки та 30-44 роки (рисунок 5). Це свідчить, що відбувається відтік «молодих мізків» з країни. Основною причиною міграції осіб у віці 15-24 років є освіта. При цьому у 2020 році кількість мігрантів у віці 15-24 років знизилась внаслідок переведення навчання у онлайн-режимі внаслідок дії світової пандемії COVID-19.

а) 2019 р.

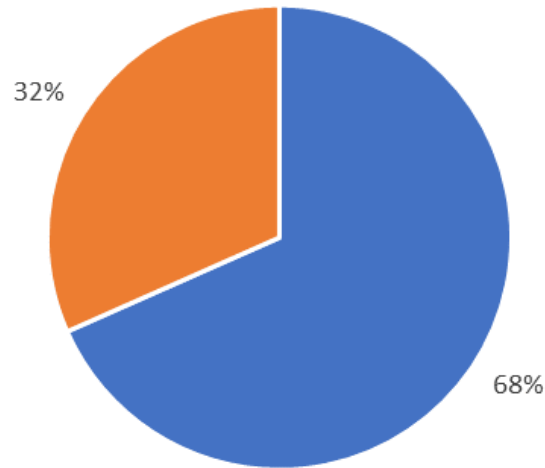
б) 2020 р.

Рис. 5. Вікова структура міждержавного міграційного руху в Україні у 2019-2020 рр.

Джерело: побудовано авторами [11].

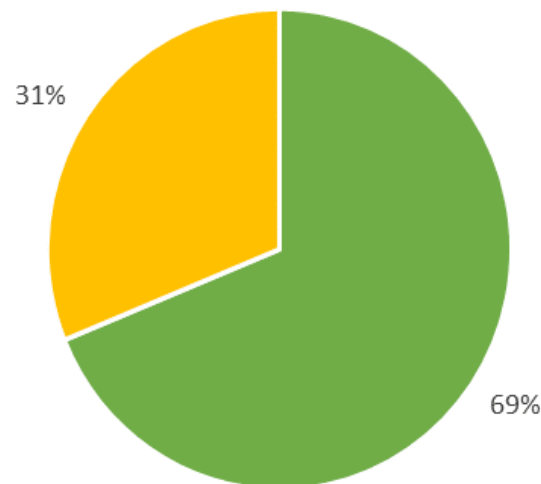
Результати аналізу статистичних даних свідчать, що порівняно з 2019 р. у 2020 р. кількість мігрантів у всіх вікових категорія знизилась. Тенденція зниження міждержавного руху населення також спостерігалась і у країнах ЄС.

Слід відмітити, що за гендерною структурою у 2019-2020 рр. як серед іммігрантів так і емігрантів переважають мігранти чоловічої статі. При цьому порівняно з 2019 роком у 2020 році питома вага іммігрантів чоловічої статі знизилась з 68% до 61%. Тоді як серед емігрантів гендерна структура майже не змінилась. Гендерна структура міждержавного міграційного руху в Україні за 2019-2020 рр. представлено на рис. 6-7.

■ чоловіки ■ жінки

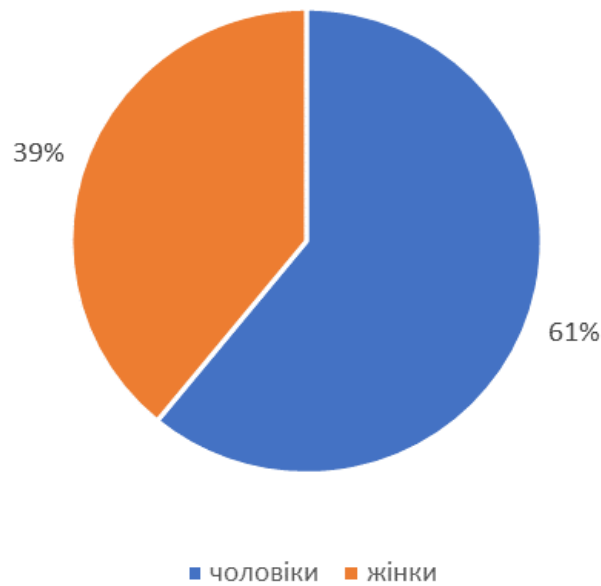
а) іммігранти

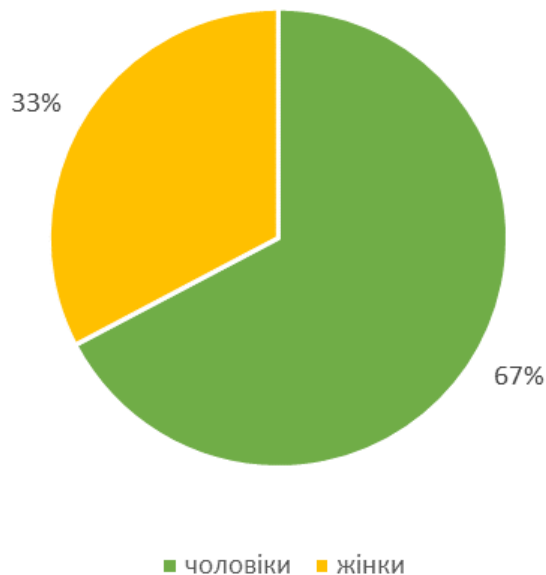
■ чоловіки ■ жінки

б) емігранти

Рис. 6. Гендерна структура міждержавного міграційного руху в Україні у 2019 р.
Джерело: побудовано авторами [11].

а) імігранти

б) емігранти

Рис. 7. Гендерна структура міждержавного міграційного руху в Україні у 2020 р.

Джерело: побудовано авторами [11].

Результати аналізу у розрізі гендерної структури мігрантів свідчать, про відтік трудових ресурсів чоловічої статі з метою пошуку робочих місць. Слід зазначити, що відповідно до даних Міжнародної організації з міграції [Помилка! Джерело посилання не знайдено.] майже у всіх країнах ЄС гендерна структура – розподіляється порівну між чоловіками та жінками. При цьому у країнах ЄС основною причиною еміграції є пошук якісної освіти та кар'єрного зростання.

Відповідно до результатів аналізу специфіки міждержавної міграції можна зробити висновок, що причини міграції залежать від гендерного фактору. Так, основними причинами для чоловічої статі є:

1. Фінансове забезпечення родини.
2. У родинах з незначним фінансовими можливостями, чоловіки у віці 19-25 років мають на меті самостійно забезпечувати себе фінансово та отримати стипендію на навчання закордоном.
3. Уникнення військового зобов'язання.
4. Молоді чоловіки можуть покинути свої країни, щоб уникнути призову на військову службу.

5. Відсутність прийнятної місця роботи.

Для мігрантів жіночої статі:

1. Молоді жінки мігрують щоб уникнути тиску на шлюб або обмеження свободи.
2. Уникнення соціальної стигми.
3. Пошук якісної освіти та кар'єрного зростання.
4. Фінансове забезпечення родини.
5. Отримання якісних медичних послуг.

Зазначимо, що пошук гідної заробітної плати та фінансове забезпечення родини є основними причинами міграції як для жіночої так і чоловічої статі. Для України характерним відтік кваліфікованих та ініціативних підприємців внаслідок нестабільного політичного становища та несприятливого бізнес-клімату в країні. Крім цього, уряду України необхідно першочергово провадити соціально-економічні політики з метою забезпечення соціальних гарантій висококваліфікованим трудовим ресурсам. Нагальним є створення привабливих для іммігрантів освітніх та стипендіальних програм із метою залучення висококваліфікованих молодих трудових ресурсів. Іншим стратегічним напрямом є формування сприятливого бізнес-клімату з метою утримання наявних та залучення в країну нових підприємців. Формування позитивного бізнес-клімату забезпечить створення нових робочих місць у країні з заробітною платою на середньоєвропейському рівні.

Висновки. Результати дослідження свідчать, що наявні дисбаланси в економічній, політичній та соціальній секторах призводять до зниження позиції України у світових рейтингах, що віддзеркалюється на обсягах міждержавної міграції та конкурентоздатності країни на світовій арені. Так, Україна за індексами Easy Doing Business та Human Development Index значно відстає від країн ЄС. Це у свою чергу призводить до відтоку мізків із України до країн ЄС. Компаративний аналіз засвідчив наявність диспропорцій у міждержавній міграції у розрізі різних регіонів. Так, у 2019 році міграційне скорочення (перевищення емігрантів над іммігрантами) зафіксовано у таких областях: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська та Херсонська. За гендерною та віковою структурами переважають мігранти чоловічої статі у віці 15-24 та 30-44 років. При цьому основними мотивами міграції є фінансове забезпечення та пошук прийнятної роботи. Враховуючи результати дослідження, першочерговими завданнями для вітчизняного уряду є забезпечення сприятливого бізнес-клімату, створення нових робочих місць з гідною заробітною платою.

Література

1. Державна служба статистики України. Загальні коефіцієнти міграційного руху населення за типом місцевості по регіонах. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koef/arh_zk_mrn.html \
2. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» (від 12 липня 2017 р. № 482-р). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647>
3. Hugo, G. (1993). Indonesian Labour Migration to Malaysia: Trends and Policy Implications, *Asian Journal of Social Science*, 21(1), 36-70. doi: <https://doi.org/10.1163/030382493X00035>
4. International Organization for Migration. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://migrationdataportal.org/data?cm49=276&focus=profile&i=stock_perc_female&t=2020
5. James A. Tyner (1996) The Gendering of Philippine International Labor Migration. *The Professional Geographer*, 48:4, 405-416, DOI: 10.1111/j.0033-0124.1996.00405.x
6. Maguire, J., & Pearton, R. (2000). The impact of elite labour migration on the identification, selection and development of european soccer players. *Journal of Sports Sciences*, 18(9), 759-769. doi:10.1080/02640410050120131
7. Martin, P. (2007). Managing labor migration in the 21st century. *City and Society*, 19(1), 5-18. doi:10.1525/city.2007.19.1.5
8. Piper N. (1999) Labor Migration, Trafficking and International Marriage: Female Cross-Border Movements into Japan. *Asian Journal of Women's Studies*, 5:2, 69-99, DOI: 10.1080/12259276.1999.11665849
9. Schmook, B., Radel, C. (2008). International Labor Migration from a Tropical Development Frontier: Globalizing Households and an Incipient Forest Transition. *Hum Ecol* 36, 891–908. <https://doi.org/10.1007/s10745-008-9207-0>
10. Stark, O., Yitzhaki, S. (1988). Labour migration as a response to relative deprivation. *J Popul Econ* 1, 57–70. <https://doi.org/10.1007/BF00171510>
11. United Nations Development Programme. Human Development Reports. (2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>
12. World Development Indicators. (2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=IC.BUS.DFRN.XQ&country=#>

References

1. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy. Zahalni koeffitsiienty mihratsiinoho rukhu naselennia za typtom mistsevosti po rehionakh. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/z_koeff/arh_zk_mrn.html \
2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii derzhavnoi mihratsiinoi polityky Ukrainy na period do 2025 roku» (vid 12 lypnia 2017 r. № 482-r). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.kmu.gov.ua/npas/250149647>
3. Hugo, G. (1993). Indonesian Labour Migration to Malaysia: Trends and Policy Implications, *Asian Journal of Social Science*, 21(1), 36-70. doi: <https://doi.org/10.1163/030382493X00035>
4. International Organization for Migration. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://migrationdataportal.org/data?cm49=276&focus=profile&i=stock_perc_female&t=2020
5. James A. Tyner (1996) The Gendering of Philippine International Labor Migration. *The Professional Geographer*, 48:4, 405-416, DOI: 10.1111/j.0033-0124.1996.00405.x
6. Maguire, J., & Pearton, R. (2000). The impact of elite labour migration on the identification, selection and development of european soccer players. *Journal of Sports Sciences*, 18(9), 759-769. doi:10.1080/02640410050120131
7. Martin, P. (2007). Managing labor migration in the 21st century. *City and Society*, 19(1), 5-18. doi:10.1525/city.2007.19.1.5
8. Piper N. (1999) Labor Migration, Trafficking and International Marriage: Female Cross-Border Movements into Japan. *Asian Journal of Womens Studies*, 5:2, 69-99, DOI: 10.1080/12259276.1999.11665849
9. Schmook, B., Radel, C. (2008). International Labor Migration from a Tropical Development Frontier: Globalizing Households and an Incipient Forest Transition. *Hum Ecol* 36, 891–908. <https://doi.org/10.1007/s10745-008-9207-0>
10. Stark, O., Yitzhaki, S. (1988). Labour migration as a response to relative deprivation. *J Popul Econ* 1, 57–70. <https://doi.org/10.1007/BF00171510>
11. United Nations Development Programme. Human Development Reports. (2020). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://hdr.undp.org/en/indicators/137506>
12. World Development Indicators. (2020). [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://databank.worldbank.org/reports.aspx?source=2&series=IC.BUS.DFRN.XQ&country=#>

Надійшла / Paper received: 20.10.2020

Надрукована / Paper Printed : 04.01.2021